

УДК 792:159.923-025.18

Миропольська Наталія Євгенівна

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України, м.Київ, Україна

nataliamyropolska@gmail.com

**ЕФЕКТ СМИСЛОВОГО КОНТИНІУМУ ЯК ЗАСІБ
ПРИВЕРНЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО МИСТЕЦТВА ТЕАТРУ**

У статті висвітлено варіанти методики заохочення школярів до мистецтва театру. Пропонується активне використання смислового континіуму п'єс, що завдяки відкритості незмінного протягом усього часу існування тексту, змінюється відповідно до певного соціокультурного життя людей. Стаття побудована на використанні прикладів творчості І. Кочерги та М. Куліша.

Ключові слова: *смісловий континіум, школярі, мистецтво театру, творчість І. Кочерги та М. Куліша.*

Однобічний вимір творчості драматургів ізолює їхні твори від сьогоднішніх учнів, про що свідчить опитування, проведене нами у старшій школі.

На запитання, чи захоплює учнів мистецтво драматургії, з учнів 10-11 класів позитивну відповідь дали 25 %, негативну – 70 %, 5 % – не відповіли. А на запитання стосовно змісту вільного часу школярів, драматургії і театральному мистецтву, яке, за висловом Б. Грінченка, дає “уроки відносно власного свого призначення в загальному житті людства і подальшого напрямку своєї діяльності” [3, с. 7], місця, на жаль, не знайшлося. Сучасні учні втратили мотивацію до виду мистецтва, який в яскравих формах виносить на поверхню як гармонію і вищі смисли (Бог, любов), так й банальність, гротеск, потворність, роблячи душевне буття людини більш рухливим, чуйним, здатним до розуміння інших людей та співпереживання.

Причину подібного стану, з-поміж інших, вбачаємо у перевантаженості процесу навчання фактологічним матеріалом, обсяг якого не сприймається учнями, суто дидактичному поясненні сюжетного шару п'єси, “пасивному” вивченні п'єс (“читанні їх про себе”, а не по ролям тощо). Тому й згасає культурно-емоційний рівень осмислення п'єс, який предстає перед учнями тільки як ретрофеномен. Відомий естетик Т. Адорно писав: “Сприйняття художніх творів адекватне лише як живе сприйняття... Промовляючи, художній твір стає чимось, що рухається в собі... Уявлення про консервативний художній твір суперечить глузду... художні твори засвідчують, що сам світ має стати іншим, і художні твори – неусвідомлені схеми такої зміни [1, с. 239-240].

Дуже багато п'єс написано в Continuous Tense – тобто у теперішньому або минулому *безперервному довгочасі*, події яких почались давно і все ще продовжують здійснювати вплив, бо є актуальні на сьогоднішній момент (можливо тому назву часової граматичної групи Continuous мовники замінили на назву Progressive Tense, пов'язану з рухом і динамікою часу та подій). Отже, актуалізуємо **континіум як неперервну конотацію, яка акцентує неформальний шар п'єси, ідеї якої без зміни тексту висвічується різними аспектами відповідно до певного часу і простору**. І тоді ретровимір поступово перейде до виміру активної реальної співпричетності школярів до “золотого фонду” драматургії.

Для прикладу зупинимось на третьому розділі підручника “Мистецтво” (10-11 класи) авторів О. Комаровської, Н. Миропольської, С. Ничкало, І. Руденко [6], побудованого мандрівно-географічним способом, коли учням пропонуємо, окрім інших видів мистецтва, “театральний тур” містами і країнами присвяченого мистецтву України.

Північну Україну пропонуємо представити творчістю І. Кочерги, яка надає вчителю багато можливостей долучення старшокласників до

театрального мистецтва. Працюємо над п'єсою “Ярослав Мудрий” по групам:

Перша група – історики вивчають роки правління Ярослава Мудрого (1019-1054) і мають висвітлити такі питання: обрання митрополитом українця Іларіона, поява монастирів і чернецтва в Києві, заснування Печерського монастиря, школи при монастирях і церквах з акцентом на церкві Софії (дорогоцінні мозаїки, фрески, мармур); піднесення мистецтва; «Дудино плем'я» – скоморохи; освічені люди – Іларіон, Нестор, Нікон; міжнародні шлюбні угоди дітей Ярослава; Ганна – королева Франції.

Друга група – літературознавці готують оповідь про життєвий шлях І. А. Кочерги (1881-1952): навчання в Чернігівській гімназії; юридичний факультет Київського університету; робота чиновником в Чернігові. Перша п'єса «Пісня в бокалі». У 1914 р. – переїзд до Житомира, де продовжує писати п'єси і працює в газетах. 1934 р. – переїзд до Києва. 1944 р. – створення романтичної драми «Ярослав Мудрий». Тема – боротьба за мирне процвітання Київської Русі. П'єса охоплює шість років княжіння 1030-1036 рр., коли Ярослав зупинив міжусобні розбрати і відбив атаки печенігів. Як афоризм звучать у Ярослава Мудрого слова Іларіона зі «Слова про Закон і Благодать»: “Закон... передує Істині і Благодаті... Закон – то був предтечею і слугою Благодаті та Істини ...” [4, с. 275], що в поетичній формі передано як:

«Раніш закон, а потім благодать».

Афористичність мови, точне слововживання. Монологи, що примушують замислитися ***над сьогоднішніми реаліями...***

В моїх руках вся Руськая держава
Знов зібрана, єдина і міцна.
Вона стоїть немов свята стіна.
Як захист всіх народів християнських
І всіх скарбів ученій вікових
Від Азії кочовників поганських.
Про це в краях повідайте своїх,

О ви, послы сусіднього кордону
Угорської і Лятської держав,
Що твердо тут тримає оборону
Європи сторож – руський Ярослав.

Третя група – театрознавці розшукують і досліджують інформацію про постановки «Ярослава Мудрого» в Україні (м. Харків, м. Житомир, м. Київ та ін.), у Білорусі (напр., відкриття у 1954 р. Могильовського драматичного театру п'єсою «Ярослав Мудрий») та ін. Режисери вистав і видатні виконавці головних ролей. Прослуховування уривків з радіозаписів спектаклів (рубрика «Театр біля мікрофону»). Оперы «Ярослав Мудрий» Ю. Мейтуса і Г. Майбороди.

Четверта група – художнє оформлення вистав. Учням, які мають хист до прикладного мистецтва, достатньо зробити *елементи* характерного для XI-XII століть інтер'єру або екстер'єру, наприклад церковну баню, хрест, вежу, лампади, копії начиння, частини оздоблення фресок, орнаментального розпису на скринях, обкладинок книжок тощо:

Слизавета (*милуючись мініатюрою в книзі*):

Яка краса! Як барви всі согласно
В один вінок на золоті сплелись!
Так, це той світ далекий і прекрасний,
Що в кришталі я бачила колись.

Микита:

Бо давній світ, що бачила ти в чаші,
І є, княгиня, мистецтва дивний світ.
Вони завжди підносять душу нашу,
Краси й добра нехибний заповіт.

Щодо костюмів для акторів, варто скористатися ресурсами Інтернету і пам'ятати деякі відомості стосовно міської культури цієї доби – одяг шили із тканин з візерунками, який додатково зверху ще розшивали золотими або сріблястими нитками, кольоровим шовком. Одяг також любили прикрашати перлами. Великий за розміром маюнок зображував левів, слонів, птахів з

дівоchim обличчями, крилатих биків, яскраві квіти – «весь строкатий світ східної казкової фантастики красувався на плечах дружинників» [5, с. 235].

Корони руських княгинь прикрашались емаллю і перлами. Від корони до плеч спускалися золоті ланцюжки із зображенням птахів. На шиї – моніста, буси, хрестики. На руках – широкі срібні браслети, що були орнаментовані зображеннями гусярів, на пальцях – персні.

Князі носили шапки з хутряним оздобленням, рукава також були розшиті вишивкою. Особливу увагу юним художникам слід приділити орнаменту. Це гармонійне переплетення звірячого орнаменту з рослинним. Плетена смужка з чотирьох стрічок, мереживні сітки, лілії (у підручнику для 5 класу «Історія України» [2, с. 102] подано кольорові ілюстрації святкового князівського одягу, одягу городянок цієї доби, а на с. 210 зображено одяг князівської родини XI ст.).

П'ята група – музично-шумове оформлення. Потрібно звернути увагу на ремарки І. А. Кочерги щодо “звуків” п'єси. Це, залежно від дії, церковні дзвони, звук ручного дзвоника, шум битви, сурми. Ну, і, звичайно, використати музику К. Данькевича, написану спеціально для вистави, або уривки з одноіменних опер Ю. Мейтуса чи Г. Майбороди.

Шоста група – акторська, на «плечах» якої передача почуттів патріотизму і любові, закладених у монологів і діалогів персонажів – видатних історичних фігур нашого героїчного минулого.

Додаткові “позитиви” роботи над уривками з цієї п'єси (усю її дуже важко втілити в шкільному театрі) – *міжпредметні зв'язки.* П'єсу варто грати перед молодшими і старшими підлітками як художнє висвітлення матеріалу, що вивчається за предметом “Історія України”. Можна з упевненістю сказати: якщо при вивченні тем з “Історії України” 5 класу (вступ до історії) “Пригоди у древньому Херсонесі, “Повсякденне життя за часів Київської Русі”, «Найвідоміші храми України» і теми «Київська держава» (Русь – Україна Ярослава Мудрого), що вивчається у 7 класі,

завдяки театралізованому фокусуванню зробити подібний емоційний відхід від жорстких стандартів матеріалу у бік почуттєвого людського, то це посприє розумінню школярами не тільки світогляду, а й способу життя суспільства та особливостей духовного середовища цієї доби. І тоді, можливо, саме такий белетристичний процес заповнення «білих плям» буде тримати або віднайде в пам'яті учнів втрачене, забуте, пропущене, невивчене і допоможе їм рухатись далі.

Південну Україну представимо творчістю М. Куліша, ім'я якого – наша історична пам'ять, як і інші імена та історичні назви, котрі не підлягають забуттю.

Пропонуємо зосередитись на п'єсі Миколи Куліша “Мина Мазайло”. Зважаючи на наявність “творчих сил”, *а вони є завжди*, учитель обирає шлях знайомства і роботи над уривками з п'єси або твором у повному обсязі.

“Мина Мазайло” – комедія, тому грати її треба невимушено, яскраво і людяно, особливо це стосується дії другої (явища 3-8), яку можна поставити окремо, в “концертному виконанні”, де розкривається “українізація” Мокієм – Улі:

Мокій

- Отже, дозвольте мені вас українізувати, Улю!

Уля тихо

- Українізуйте, Моко.

[8, с. 36]

Обов'язково маємо акцентувати історичний контекст п'єси, написаної у 1929 році, коли в Україні представники “Молодої України” здійснюють прогрес у філософському осмисленні національної ідеї, – М. Хвильовий, Д. Донцов, Д. Чижевський, В. Липинський та інші, більшість з яких через декілька років становитимуть вже “розстріляне Відродження”, що ніби пророкують слова дядька Тараса, висловлені в п'єсі: “Їхня українізація – це спосіб виявити всіх нас, українців, а тоді знищити разум, щоб і духу не було. Попереджаю!”

І самовпевнена відповідь Мокія – юнака, з “мрійними, але злими очима”, упевненого в скорому виході “на високості” : “Провокація. Хто стане нищити двадцять мільйонів самих лише селян – українців, хто?” [8, с.65].

Відповідь на це запитання він отримає у 1933 році, коли почнеться в Україні голодомор.

А поки що, у двадцяті роки в Україні було проведено українізацію шкіл, працювала Українська академія наук, Національна бібліотека, Національний архів тощо...

Інший варіант знайомства з Миколою Кулішем – театралізований урок (вечір), на якому варто зіграти другу дію комедії “Мина Мазайло” та уривки з трагедії “Народний Малахій”, що дасть змогу представити талант драматурга і яскраво побачити суспільне життя України 20-30-х років ХХ століття, продемонструвати його геніальне провидіння напередодні голодомору і Першого з’їзду радянських письменників у 1934 р., який утвердив соціалістичний реалізм як єдиний можливий метод художньої творчості.

Фіксуючи художнім способом головні явища українського суспільства цих років, драматург показав їх не лінійно, а через з’ясування характерних прикладів духовного контексту цього історико-культурного часопростору. Учні матимуть змогу зрозуміти не тільки світогляд, а й спосіб життя суспільства та особливості духовного середовища. Уже наближаються репресії, що захоплять близьких і далеких знайомих, відверта брехня гасел і політичних заяв, за чітке розуміння яких загине і сам М. Куліш.

З п’єси М. Куліша “Народний Малахій”, в якій відображено результати беззастережливості віри в брехню влади, наслідки “омасовлення”, пропонуємо показати уривки про колишнього “поштальйона” Малахія, який, склавши про себе думку як народного наркому, засипав своїми проектами, створеними “оновленими після революції очами”, державні органи, твердо вірячи в “голубу даль”: “... не до гробу тепер єрусалимського нам треба йти,

а до Ленінового Мавзолею, до нового Єрусалиму плюс до нової Мекки – до Москви...”

Або створення «нової людини»:

Малахій (С тим часом зліз з муру. Підійшов до робітників)

- Що це ви робите?

Третій

- Хіба не бачите? ... Форми.

Малахій

- А я прийшов до вас робити реформи.

Третій

- Які?

Малахій

- Голубі. Більше точно – негайну реформу людини.

[8, с.168]

Скільки таких неосвічених Малахіїв – реформаторів ми бачимо сьогодні!

Сліпа віра зводить людину з глузду. М. Куліш всією своєю творчістю довів: коли в суспільстві аномалії стають нормою, коли абсолютизація будь-якого прізвища або явища визнається єдиною беззаперечною вірою, людина гине, губиться в цьому колі тоталітарному.

До учнів потрібно донести думку: *кожна епоха впливає на сприйняття того, що було написано раніше. І ми потрапляємо в ефект смислового континіума, опиняємося всередині безмежної відкритості незмінного протягом усього часу існування тексту, який може змінити сприймання, подвоїти його завдяки сучасному виконанню або відповідно до нинішнього соціокультурного контексту людського життя.* І тоді, наприклад, завдяки конотації “голубі реформи” Малахія наповняться сучасним змістом, “перспективою”, що стала дійсністю (реєстрація одностатевих шлюбів, вже офіційне визнання у деяких країнах третьої статі...).

Тому, працюючи над п’єсами, їх вітальну силу можна відчути тільки з урахуванням сучасного контексту і пам’ятати: ”У єдності перебування ”тут – і – зараз” - умова загадкової невикривленості того світу театру, в якому ви

перебуваєте. Все “тут – і – зараз” - рукотворне, думкотворне, - завтра буде іншим ... [7, с.78].

Список літератури

1. Адорно Т. Теорія естетики / Теодор Адорно. – К.: Основи, 2002. – 518 с.
2. Власов В.С. Історія України. Вступ до історії. Підручник для 5-ого класу / В.С.Власов. – К.: Генеза, 2013. – 256 с.
3. Гринченко Б.Д. Народные спектакли / Б.Д.Гринченко. – Чернигов: Типографія Губерн. Земства, 1900. – 64 с.
4. Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX-XV ст. – К.: Аконт, 2002. – В 2 кн. Кн I. – 784 с.
5. История русского искусства. – М.: АН ССР, 1953. – Т.1. – 574 с.
6. Комаровська О. А., Миропольська Н. Є., Ничкало С. А., Руденко І. В. Мистецтво (рівень стандарту, профільний рівень): підруч. для 10 (11) кл. закл. загал. серед. освіти — Харків :Вид-во «Ранок», 2018. – 192 с.
7. Корнієнко Н. Лесь Курбас : репетиція майбутнього / Н.Корнієнко. – К.: Факт, 1998. – 469 с.
8. Куліш Микола. П'єси / Микола Куліш. – К.: Наукова думка, 2001. – 368 с.